

DIN ARHITECTURA LEMNULUI ÎN JUDEȚUL BOTOȘAN¹

CORNELIU FILIP

Teritoriul actual al județului Botoșani de 4.965 km.²¹ se încadrează în zona de deal și cîmpie, respectiv cu dealuri domoale în partea de nord-vest și în zona limitrofă a văii Siretului, precum și cîmpia sau stepa Jijiei. În acest cadru geografic resursele în materiale de construcție sînt limitate. Rocile dure practic lipsecs, doar în zonele de deal există mici cariere locale de gresie și calcare ce sînt folosite pentru fundația construcțiilor. Cît privește materialul lemnos, teritoriul județului are puține resurse forestiere, circa 10% din teritoriul actual fiind acoperit cu păduri. După cum atestă documentele, în evul mediu, pădurile ocupau o suprafață mai mare, aici existînd una din localizările „Dumbrăvii Roșii“ din timpul marelui Ștefan, adică o pădure falnică, precum și toponime de localități așezate pe locul unor porțiuni de pădure defrișate.² Dar la sfîrșitul secolului trecut ponderea lor era de numai 9,7% în fostul județ Botoșani³ și 13% în fostul județ Dorohoi⁴ Prin urmare, lipsa materialului lemnos în special în zonele de cîmpie a făcut ca realizările arhitecturale în lemn să fie mai puțin reprezentative comparativ cu alte zone din țară bogate în material lemnos. Dar în aceste condiții este foarte interesant felul cum oamenii de aici, meșterii locali au reușit să suplinească acest deficit de material lemnos. Astfel, pînă la jumătatea secolului nostru în satele județului majoritatea caselor țărănești erau făcute prin sistemele de construcții pe furci cu nuiele (paiantă) și vâlătuci (paie cu lut sau pămînt pe schelet de birne), iar mai nou construcțiile din chirpici.

Acoperișul era realizat din paie sau stuf, iar din secolul al XIX-lea apare în zonă și acoperișul din draniță confecționat de meșteri specializați veniți din Bucovina.

1 V. Tufescu, Județul Botoșani, monografie geografică, București, Editura Academiei, 1976, p. 7.

2 A. Păunescu, V. Chirica, P. Șadurschi, Repertoriul arheologic al județului Botoșani, București, Editura Academiei, 1976, vol. II, p. 3-5.

3 V. C. Nădejde, I. Țițu, Dicționar geografic al județului Botoșani, București, 1895, p. 33 și 36.

4 N. Filipescu-Dubău, Dicționar geografic al județului Dorohoi, Iași, 1891, p. 81.

Ca urmare a acestor condiții în județul Botoșani practic nu întâlnim construcții civile realizate numai din lemn, ci doar construcții în care se folosește și lemnul, în primul rând ca schelet de susținere a construcției, precum și la confecționarea tavanelor. De asemenea, la exterior, la casele vechi nu existau stâlpi de susținere la prispe, nici așa numitul ceardac sau balcon, creații mai recente. Astmenea stâlpi de susținere de la prispe sînt ciopliți simplu, practic fără decorații, doar în rare cazuri există creștături aflate de obicei la mijlocul lor sau în partea superioară.

În privința împrejmuirilor, a gardului și porții, spre deosebire de alte zone, de munte, aici ele sînt simple, fără ornamentații. Gardurile, pînă la începutul secolului nostru, se limitau la partea de la drum a curții și erau făcute din nuiiele sau scînduri cu porți simple, fără decorații. De altfel, în construcții lemnul nu este prelucrat în mod deosebit, nu are ornamentații speciale cum se întîlnesc în alte zone ale țării, datorită atît lipsei de material lemnos suficient, cît și unei note de simplitate specifice.

În schimb arhitectura în lemn cu caracter religios este mai bine reprezentată păstrîndu-se pe teritoriul județului Botoșani aproape de 100 de construcții din lemn destinate cultului religios. De remarcat de la început că numărul acestora era mult mai mare, practic în fiecare sat existînd inițial biserițe din lemn, cele din cărămidă și piatră fiind ctitorii voievodale sau ale marilor boieri. Abia în secolul al XIX-lea odată cu creșterea puterii economice a locuitorilor, a densității populației și a apariției de noi sate după reformele agrare și alte improprietări, apar în sate construcțiile religioase din cărămidă și piatră. Semnificativă este situația care era în Botoșani. Pînă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea existau trei ctitorii voievodale din piatră și cărămidă („Sf. Nicolae“-Popăuți, 1496, „Sf. Gheorghe“, 1551, „Ușpenia“, 1552), în rest existînd biserițe din lemn. Din cele 16 biserici ortodoxe românești existente în prezent în Botoșani, alături de cele trei biserici amintite, doar biserica „Ruset“, din 1834, nu a fost realizată în locul unei ctitorii anterioare realizate din lemn.⁵ Acestea au fost demontate, iar în două cazuri a fost mutată: cea de pe locul bisericii „Sf. Nicolae“ a fost dusă la Curtești și apoi înlocuită, cît și cea de lângă actuala biserică „Sf. Voievozi“ care există și în prezent, în bună stare, în satul Cotîrgaci, comuna Roma unde a fost dusă în 1865. La Dorohoi cea mai veche biserică, în afara ctitoriei voievodale „Sf. Nicolae“ din 1495, este o biserică din lemn din 1779 cunoscută sub numele „Virgolici“ după numele donatorului terenului pe care a fost construită bisericuța.⁶ Ea este o construcție cu plan tip de navă (dreptunghiular cu altar poligonal fără turle) și, lucru rar întîlnit, are un brîu torsionat, sculptat în lemn de steaar de jur împrejurul zidului exterior la circa 1 metru de streășină, precum

5 V. Pavelescu, *Cultul ortodox în județul Botoșani*, Botoșani, 1906.

6 N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, București, Editura Academiei, 1975, p. 261.

și decorații : încrustații cu motive geometrice și florale stilizate pe che-narul ușilor de intrare în pronaos și naos.

În privința tipurilor de plan la bisericile din județ ele se înscriu în cele două mari tipuri, întâlnite pe întreg teritoriul țării, respectiv planul dreptunghiular cu altar poligonal mai numit și de navă, precum și cel treflat sau în cruce cu naosul cu abside laterale decroșate. Construc-țiile mai vechi sînt din birne și au fost identificate peste 50 de aseme-nea bisericuțe atestate înainte de 1850 ; ele au zidurile din birne faso-nate prinse la margini în cruce sau clește și în general au cuie din lemn de corn. Doar la Rădăuți-Prut, în cimitir, există o bisericuță veche, pro-babil de la începutul secolului al XVIII-lea, realizată din birne nefaso-nate. În privința planului și a elevației de remarcat că bisericile sînt bine proporționate, de dimensiuni modeste, adesea fără turla sau turnuri înalte, astfel încît nu se deosebesc prea mult ca formă de casele țără-nești din zonă. De altfel, avînd în vedere că biserica este considerată drept „casă a Domnului“, țaranii noștri, meșterii populari oglindeau ast-fel concepția lor despre relația acestora, a omului în general, cu divini-tatea. Acest aspect este accentuat și de faptul că multe din biserici au peretii exteriori căptușiți cu scînduri și cu lut, văruiți, întărind în acest mod asemănarea cu casele țărănești.

Mergîndu-se pe aceeași simplitate și armonie bisericile din lemn au puține elemente decorative. Astfel, am întîlnit numai două biserici cu pridvor de lemn deschis cu stîlpi ornamentați : la Cervicești comuna Mihai Eminescu — 1775 și Brăești — 1746, ultima frumos decorată, dar cu vizibile influențe ale Bucovinei și Maramureșului, de unde probabil erau originari meșterii constructori. Caracteristic pentru zona noastră este tocmai această lipsă a decorațiilor punîndu-se accentul mai de-grabă pe aspectul funcțional al construcțiilor. Astfel, în secolul al XIX-lea apare pridvorul ca o anexă menită să protejeze intrarea în pronaos care în multe cazuri este etajat, cuprinzînd astfel clopotnița. De fapt, pînă la începutul secolului XIX clopotnița era o construcție simplă din birne și scînduri situată în apropierea bisericii, cum mai întîlnim și în prezent la bisericile fără turla (ex. bisericile din Havîrna, Cristinești, Hănești, etc.). La bisericile din lemn din cadrul unor complexe minăstirești se găsesc și alte anexe care de asemenea au apărut mai tîrziu și anume : veșmîntăria, (bisericuța de la Mînăstirea Agafton — 1740), și osuarul (bisericuța de la Mînăstirea Gorovei — 1740⁷).

Acoperișul bisericilor este realizat în general în patru sau două ape, cu pante repezi, dar nu prea înalte, care permite scurgerea rapidă a apei sau zăpezii, făcut din draniță adusă din Bucovina. De la începu-tul secolului nostru, la unele din ele peste draniță s-a pus învelitoare din tablă. La bisericile mai zvelte pentru a apăra zidurile de intemperii acoperișul este mai prelungit cazul bisericii din Orășeni-Schit comuna Cristești (1762) ori a fost realizat de jur împrejur o streșină tot din dra-niță situată la mijlocul înălțimii zidurilor, cum se întîlnește la bisericile de la Crișan, comuna Hilișeu și Vlădeni, comuna Mihăileni.

⁷ *Ibidem*, p. 240.

În interior lemnul este bine fasonat, bolțile la pronaos și chiar altar avînd în unele cazuri tavan din scînduri, iar la naos și alta întîlnim uneori birne frumos fasonate formînd un mînunchi de nervuri cum este cazul la biserica Zosin-Schit, comuna Bălușeni.

De remarcat faptul că la fel ca și în cazul construcțiilor laice și la cele cu destinație religioasă lipsa de material lemnos arătat a fost suplinită prin folosirea altor materiale existente, adică nuiele, lut și pămînt. Astfel, întîlnim în unele localități biserici realizate în tehnica de construcții cu furci și împletituri de nuiele, cum este cazul bisericuțelor de la Cristinești-cimitir, Viișoara Mică și altele.

În concluzie, arhitectura în lemn este mai puțin reprezentată în zona Botoșanilor față de alte părți ale țării, aceasta datorită în primul rînd lipsei materialului lemnos, a ponderii reduse ce o dețin pădurile. În construcțiile laice predomină cele realizate din birne și nuiele, neîntîlnindu-se practic construcții numai din lemn. În schimb întîlnim asemenea construcții realizate în totalitate din material lemnos, la unele chiar și cuiele (ex. : Dobrinăuți-Hapăi comuna Vf. Cimpului, „Virgolică“-Dorohoi. Orășeni-Schit com. Cristești, etc.) la cele cu caracter religios, respectiv biserici. Arhitectura lemnului se caracterizează de asemenea, prin construcții de dimensiuni nu prea mari, armonioase, cu o linie simplă, fără decorații speciale, existînd o strînsă legătură între realizările din arhitectura laică și cea religioasă.

Această arhitectură a lemnului se cere cu atît mai mult studiată și conservată cu cît în ultimele decenii se construiește aproape în exclusivitate din materiale de construcții noi, iar lemnul este tot mai rar și mai scump.